

НЕОБХІДНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

THE NECESSITY OF IMPLEMENTATION THE ECOLOGICAL TAXATION ON THE DOMESTIC DAIRY-PROCESSING ENTERPRISES

Стаття присвячена основним засадам регулювання еколого-економічної діяльності підприємства, розглянуто сутність та особливості застосування інструментів спонукальної групи. Проведено дослідження впливу молочної галузі на стан атмосфери та води на прикладі вітчизняних підприємств з переробки молока. Виявлено оптимальні заходи зменшення негативного впливу підприємств на навколишнє середовище, а саме обґрунтовано необхідність впровадження екологічного оподаткування на молокопереробних підприємствах.

Article is devoted main principles of regulation of environmental and economic activities of the enterprise; the basic attention is considered on essence and features of application of tools of incentive group. Research of influence of dairy branch is carried out on a condition of atmosphere and water on an example of the domestic enterprises for milk processing. Optimum measures are revealed for reduction of negative influence of the enterprises by environment, namely necessity of introduction of the ecological taxation is proved on the milk-processing enterprises.

Ключові слова: молокопереробні підприємства, сталий розвиток, екологічний податок, викиди, скиди та розміщення забруднюючих речовин, екологізація.

Key words: milk-processing enterprises, steady development, environmental taxes, emission, discharge and placement of pollutants, greening.

ВСТУП

Важливу роль в економіці держави відіграють вітчизняні молокопереробні підприємства, що забезпечують населення країни продуктами харчування першої необхідності. Продукція молочної галузі займає важливе місце у споживанні, чим і формує привабливий за обсягами ринок.

Згідно сучасних тенденцій, вимог сталого розвитку та положень стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року, саме екологізація діяльності підприємства є вирішальним фактором забезпечення його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Через надмірне зростання виробничого комплексу, яке обумовлено розширенням суспільних потреб, стрімке погіршення якості природного середовища та виснаження природних ресурсів, дедалі актуальнішою стає проблема виробництва екологічно чистої молочної продукції та екологізація діяльності молокопереробних підприємств загалом. Нині на порядок денний вийшла потреба здійснення ефективного комплексного регулювання процесу екологізації молочної промисловості, а саме використання

результативних еколого-економічних важелів на вітчизняних підприємствах.

Одним із найбільш дієвих економічних засобів покращення стану довкілля є екологічний податок, який належить до спонукальної групи важелів еколого-економічного регулювання діяльності підприємства. Це підтверджується й досвідом промислово розвинених країн світу, насамперед Європейського Союзу, в яких особливістю розвитку системи еколого-економічного управління є тенденція зростання ролі даного виду інструменту та його спонукального впливу на розвиток економіки в цілому.

На всіх етапах еволюції економічної думки теоретичні, методологічні та прикладні аспекти оподаткування діяльності суб'єктів господарювання знаходили своє відображення в працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених-економістів. Проте, одним із перших важливостей екологічного оподаткування відзначив економіст-теоретик Артур Пігу в Концепції економіки добробуту [9], який запропонував стягувати податки з підприємств-забруднювачів і надавати субсидії тим, хто знижує рівень викидів у навколишнє середовище.

Нині питанням екологічного оподаткування також присвячені наукові доробки сучасних вітчизняних економістів, серед яких можна виділити праці: О.О. Веклича [2], Т.П. Галушкіної, Б. Данилишин [2], Г.І. Купалової [4; 5], М. Маліка, П.Т. Саблука [7], Ю.А. Сагайдак [8], Т.Б. Харченко [8], Є.В. Хлобистова та інших авторитетних науковців. Водночас, враховуючи багатогранність та складність даної проблематики, велика кількість її аспектів все ще є недостатньо висвітлена, а окремі з них потребують постійного аналізу та моніторингу. Дискусійними залишаються питання щодо необхідності впровадження групи спонукальних інструментів еколого-економічного регулювання на вітчизняних молокопереробних підприємствах та контроль за ефективністю їх здійснення.

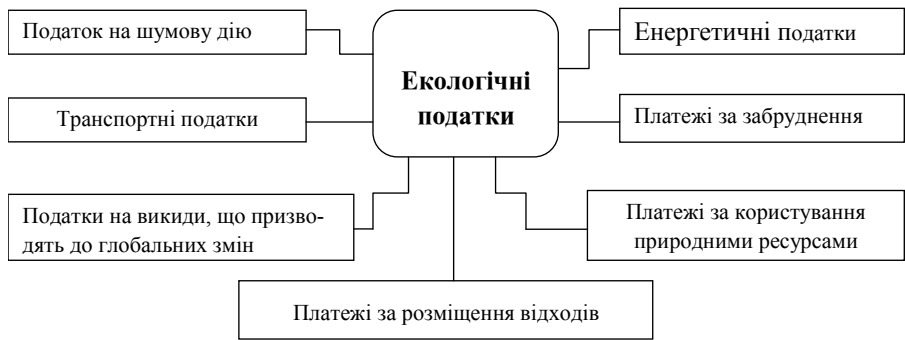

Рис. 1. Класифікація екологічних податків за сферою застосування

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цієї статті є висвітлення основних засад еколого-економічної діяльності молокопереробних підприємств, а також обґрунтування доцільності застосування екологічного оподаткування їх діяльності як дієвого інструменту еколого-економічного регулювання. Досягнення визначеної мети обумовило необхідність вирішення таких завдань: розкрити сутність та особливості застосування інструментів спонукальної групи; визначити основні перешкоди в молочній галузі, що стоять на заваді до покращення якості вітчизняної продукції; дослідити вплив молочної галузі на стан атмосфери та води; виявити оптимальні заходи зменшення негативного впливу підприємств молочної галузі на навколишнє середовище.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах підвищеного антропогенного та техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, подальшої глобалізації світової економіки та концентрації високотехнологічних виробництв, все більшої актуальності набувають рекомендації самітів ООН зі сталого розвитку. Усвідомленню важливості національної екологічної концепції розвитку сприяло й прийняття Закону України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21.12.2010 № 2818-VI.

Дієвим механізмом вирішення завдань щодо охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів молокопереробними підприємствами є застосування інструментів еколого-економічного регулювання їх діяльності.

Під інструментами еколого-економічного регулювання діяльності підприємства більшість науковців розуміють засоби (методи, заходи, важелі) впливу на фінансовий стан економічних суб'єктів з метою орієнтації їх діяльності в екологічно сприятливі напрями [4; 5; 8].

На нашу думку, основні важелі управління діяльністю суб'єктів господарювання молочної галузі доцільно об'єднати у декілька груп, у залежності від їх ролі та

функціонального призначення. Так, виділяємо вісім груп інструментів еколого-економічного регулювання, а саме: стимулюючі, спонукальні, контролюючі, нормативні, правові, превентивні, організаційно-управлінські, культурно-етичні.

До спонукальних засобів часто відносять: екологічні податки, екологічні акцизи, компенсаційні платежі, платежі за забруднення, платежі за користування природними ресурсами, платежі за розміщення відходів, екологічні штрафи тощо. Зазначені інструменти здебільшого направлені на охорону та поліпшення підприємствами-забруднювачами якості довкілля, підвищення ефективності використання природних ресурсів і благ, збільшення надходжень до бюджету держави тощо. Відмітимо, що саме спонукальна дія цих важелів впливає на економічні інтереси суб'єктів господарювання.

Одним із найпоширеніших і найзастосованіших із даної групи інструментів є екологічний податок, адже в тій або іншій мірі він існує в усіх економічно розвинених країнах світу.

Екологічний податок — це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [6].

Уперше необхідність його застосування на офіційному рівні була підтверджена в 1-й Програмі дій Європейського Союзу з охорони довкілля у 1973 році. Директорат із податків та митних зборів Європейської комісії розділив екологічні податки за сферами застосування на сім груп (рис. 1).

Із розвинених країн Європи найбільш значний досвід у застосуванні екологічного оподаткування досягли скандинавські країни, зокрема Данія, Норвегія, Нідерланди. З середини 90-х років інтерес до екологічних податків та платежів стали проявляти й великі європейські країни, зокрема Великобританія, Франція, Італія, Німеччина. У країнах з трансформованою економікою заслуговує на увагу досвід Естонії, Польщі та Угорщини. В Україні, на жаль, екологічне оподаткування все ще залишається в зародковому стані. Так, хоча в Податковому кодексі України й визначено, що екологічний податок — це "...загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів

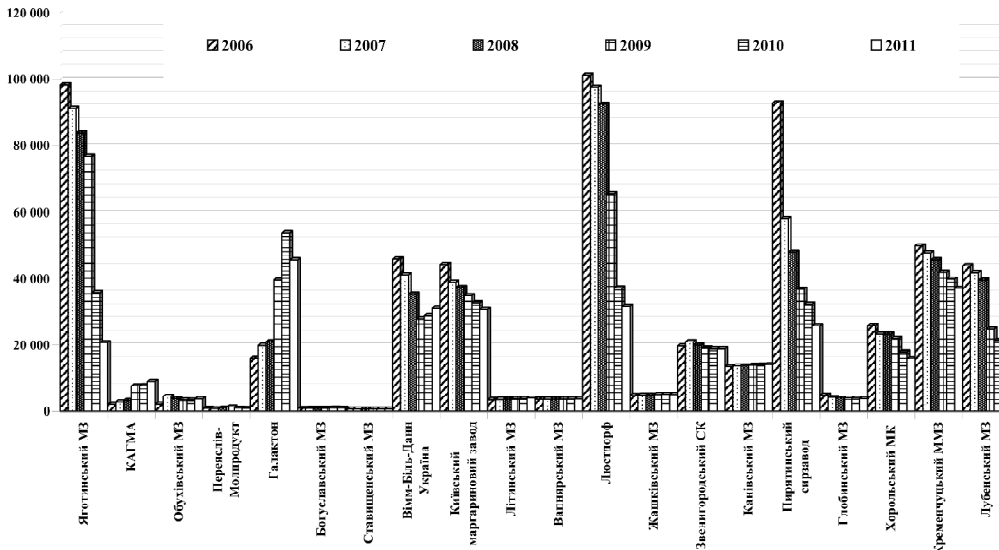

Рис. 2. Динаміка викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин молокопереробних підприємств у 2006—2011 рр., грн.

...скидів...", і розмір за забруднення навколишнього середовища значно збільшився, проте з урахуванням рівня інфляції, по суті, він залишився незмінним [6].

Проведене нами дослідження показало, що основними перешкодами, які стоять на заваді покращення якості та екологічності молочної продукції, а також стримують розвиток молокопереробної галузі, є:

- недосконалість податкової політики держави, зокрема здійснення екологічного оподаткування на підприємствах;
- відсутність ефективних цільових програм розвитку і підтримки молочної галузі державою;
- відсутність повного комплексу стандартів на молочну продукцію, які відповідали б вимогам світового рівня;
- моральний і фізичний знос устаткування з використанням переважно застарілих технологій виробництва молочної продукції;
- відсутність локальних очисних споруд на деяких молокопереробних підприємствах. Так, попри постійні приписи санітарно епідеміологічної служби про обов'язкове знезараження стічних вод від молокопереробних підприємств, ситуація з року в рік не змінюється, й проблема залишається не вирішеною;
- недоліки в організаційних структурах молокопереробних підприємств, зокрема низький статус підрозділів природоохоронного спрямування на підприємствах відповідно з основними положеннями ISO 14000;
- відсутність відомчих лабораторій на виробництві: лабораторний контроль проводиться на договірній основі в основному на базі лабораторій ветеринарної служби, що не забезпечує, на нашу думку, необхідної періодичності досліджень у відповідності до вимог діючого законодавства та міжнародних стандартів серії ISO.

Оскільки проблеми ефективності еколого-економічного регулювання та здійснення екологічного оподаткування діяльності молокопереробних підприємств розглядаються в більшості випадків на загальнодержавному рівні, або на рівні одного окремого підприємства,

доцільним, на нашу думку, було б їх вивчення на регіональному рівні.

Для дослідження ми обрали молокопереробні підприємства, що розташовані на території чотирьох областей, а саме Вінницької, Полтавської, Черкаської, Київської областей та міста Києва. Дані області були об'єднані нами у відповідний сегмент не випадково. Проаналізувавши інформацію Державного комітету статистики України [3] за відповідні роки, відмітимо, що ці області були й залишаються лідерами не тільки за обсягом виробництва,

товарністю, якістю ("екстра", вищий та перший ґатунки) та надходженням молока на молокопереробні підприємства, а ще й за кількістю підприємств, що керуються у своїй діяльності вимогами міжнародних стандартів та дотримуються корпоративної екологічної відповідальності тощо.

Для визначення найбільш екологічно сумлінних підприємств молочної галузі нами було обрано двадцять підприємств, а саме: Яготинський маслозавод, КАГМА, Обухівський МЗ, Переяслав-Молпродукт, Галактон, Богуславський маслозавод, Ставищанський маслозавод, Вімм-Біль-Данн Україна, Київський маргариновий завод, Літинський МЗ, Вапнярський МЗ, Люстдорф, Жашківський маслозавод, Звенигородський сироробний комбінат, Канівський маслосирзавод, Пирятинський сир завод, Глобинський маслозавод, Хорольський МК дитячих продуктів, Кременчуцький ММЗ, Лубенський МЗ.

Вибір зазначених вище підприємств також був обумовлений не випадково, адже їх питома вага сумарного обсягу виробництва молочної продукції становить біля 60 відсотків від загального обсягу в досліджуваному сегменті, і не менше 35 відсотків в Україні в цілому.

Згідно з отриманими результатами проведеного дослідження, до найбільш екологічно свідомих підприємств, що ефективно використовують у своїй діяльності спонукальну групу еколого-економічних засобів, на нашу думку, можна віднести: Яготинський маслозавод, Галактон, Вімм-Біль-Данн Україна, Київський маргариновий завод, Люстдорф, Звенигородський сироробний комбінат, Пирятинський сир завод, Хорольський МК дитячих продуктів, Кременчуцький ММЗ та Лубенський МЗ. Таких висновків дійшли, проаналізувавши динаміку їх викидів в атмосферне повітря за 2006—2011 рр. Так, проведене нами дослідження показало їх позитивну динаміку, тобто стабільне зменшення розміру емісії парникових газів (рис. 2). Відмітимо, для того, щоб досягнути відповідних результатів, підприємства-лідери доклали чимало зусиль та коштів.

У досліджуваному сегменті, одним із найпотужніших

та найбільш екологічно відповідальних молокопереробних підприємств є "Галактон", що входить до складу міжнародної компанії "Група Данон". Відмітимо, що за минулі декілька років ця організація зробила серйозні інвестиції в систему енергомоніторингу, збільшення коефіцієнту корисної дії газових котлів шляхом підвищення ефективності згорання палива, утилізації теплової енергії компресорів для обігріву приміщень, зниження виробничих витрат тощо. Тільки за останній рік підприємству вдалося в 2011 році знизити викиди CO₂ майже на 10% порівняно з 2010 роком.

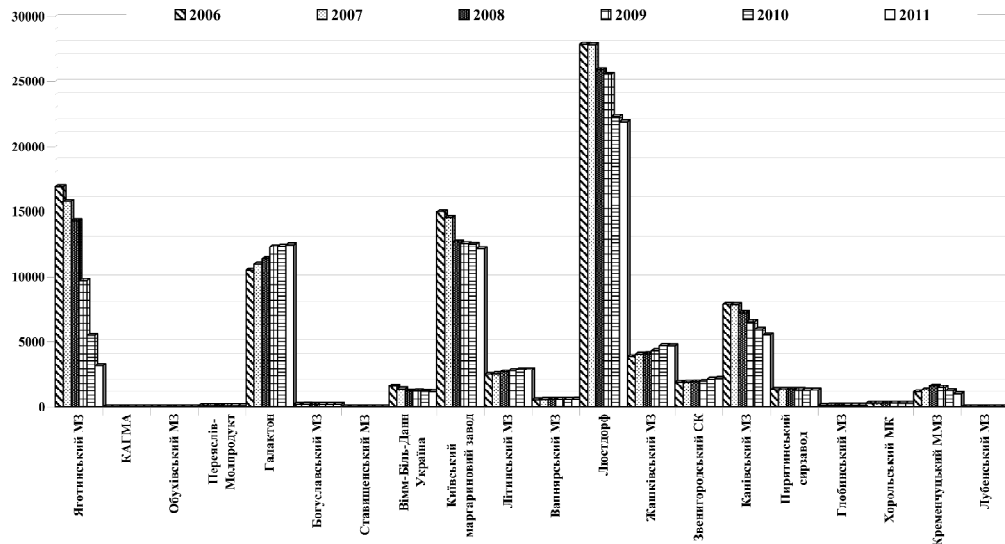

Рис. 3. Динаміка скидів забруднюючих речовин молокопереробними підприємствами безпосередньо у водні об'єкти у 2006—2011 рр., грн.

Зауважимо, що молокопереробний завод постійно працює над мінімізацією впливу своєї діяльності на навколишнє середовище [12]. Компанія "Група Данон" та безпосередньо "Галактон" поставили за мету не зупинитися на раніше досягнутому, і вже у 2014 році планують скоротити емісію парникових газів на 35%. Для цього компанія планує підвищити енергоефективність своїх виробництв, знизити кількість відходів, зменшити вагу упаковки, а також оптимізувати логістичні маршрути постачання сировини й готової молочної продукції. Дане підприємство є яскравим прикладом екологічно відповідальної компанії, адже воно не тільки займається виробництвом безпечної та якісної молочної продукції, просуває здоровий спосіб життя, а й піклується про своїх споживачів та навколишнє середовище.

На жаль, не всі молокопереробні підприємства змогли скоротити обсяги видів CO₂ в атмосферне повітря. До них можна віднести: Літинський МЗ, Вапнярський МЗ, Жашківський маслозавод, Канівський маслосирзавод, Глобінський маслозавод та ін. Вище перераховані підприємства з тих чи інших причин не мали достатньо коштів для удосконалення або запровадження нових виробничих процесів чи технологій, призначених для зниження утворення забруднювальних речовин, що викидаються в атмосферне повітря. Підприємства не інвестували в модифікацію свого устаткування, яке б сприяло заміні сировини, енергії та інших ресурсів на продукти, що не призводили б до забруднення навколишнього природного середовища.

Ще одним показником оцінки результативного здійснення екологічного оподаткування на підприємстві є динаміка скидів забруднюючих речовин молокопереробними підприємствами безпосередньо у водні об'єкти. Так, відповідно до даних рис. 3, бачимо, що на таких молокопереробних заводах, як КАГМА, Обухівський МЗ, Ставищанський маслосирзавод та Лубенський МЗ скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти були практично відсутні.

Причинами стали: або географічне розташуванням молоко переробного заводу (відсутність на його території поверхневих вод тощо), або незначні обсяги скидів у водні об'єкти.

Стала динаміка щодо зменшення скидів спостерігалася на таких підприємствах, як: Яготинський маслозавод, Вімм-Біль-Данн Україна, Київський маргариновий завод, Люстдорф, Канівський маслосирзавод. Останнє могло бути обумовлене двома причинами: по-перше, підприємства інвестували кошти в будівництво, утримання й експлуатаційне обслуговування системи колекторів, трубопроводів, водоводів, насосів та інше, по-друге, здійснювали витрати на моніторинг і контроль за концентрацією забруднювальних речовин у зворотних водах, а також якістю поверхневих вод внутрішніх водойм тощо.

Варто відмітити, що дуже велику увагу якості та кількості стічних вод приділяють молокопереробні підприємства Вімм-Біль-Данн Україна та Яготинський маслозавод (підприємство групи "Молочний Альянс"), які в найближчий час планують встановити повністю автоматизовану систему контролю над ними. Так, у даному випадку вартість уваги успішно реалізований проект холдингу "Молочний Альянс" — "Будівництво сучасних очисних споруд для глибокого очищення висококонцентрованих стоків з отриманням біогазу". Реалізований проект на молокопереробних підприємствах холдингу є новою унікальною системою очищення стоків, що дозволяє завершити процес виробництва молочних продуктів, отримавши технічну воду без запаху і шкідливих домішок, біогаз і кек — тверді органічні добрива. Технічні рішення, використані в очисних спорудах цих підприємств, запатентовані розробниками як ноу-хау і тримаються в таємниці. Зауважимо, що за своєю ефективністю, технічними та економічними показниками водоочисне обладнання системи відповідає всім світовим стандартам, а вартість реалізації проекту склала близько 2,5 мільйонів доларів.

Проте, незважаючи на деякі позитивні тенденції розвитку окремих молокопереробних підприємств, у нашій державі існує ще достатня кількість невирішених проблем, які потребують нагального вирішення.

Так, потрібно вжити кардинальних заходів щодо зменшення негативного впливу на навколишнє середовище молокопереробними підприємствами. Для цього, на нашу думку, необхідно: по-перше, переглянути нормативи плати і розміри платежів за викиди та скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів у бік їх збільшення з метою спонукання вітчизняних молокопереробних підприємств до мінімізації негативного впливу на довкілля та поліпшення якості продукції; по-друге, підвищити коефіцієнт кратності при нарахуванні плати за понадлімітні викиди і скиди забруднюючих речовин; по-третє, посилити контроль за стягненням і розподілом платежів за забруднення навколишнього природного середовища шляхом періодичного моніторингу величини викидів і скидів забруднюючих речовин на вітчизняних молокозаводах, а також місць розміщення відходів; по-четверте, переглянути розподіл платежів за використання природних ресурсів у бік збільшення частки відрахувань у місцеві бюджети.

Також у майбутньому, на нашу думку, потрібно змінити порядок стягнення екологічного податку з молокопереробних підприємств. Перш за все, вважаємо, що суму екологічного податку не варто закладати в ціну молочної продукції та перекладати його на споживача, натомість треба розробити можливість отримання податку з прибутку молокопереробного підприємства. Таким чином даний інструмент еколого-економічного регулювання зможе більш ефективно спонукати підприємство до екологічно конструктивних змін у технології виробництва, а відтак — до скорочення забруднення довкілля. Також до основи розрахунків екологічних податків варто закласти принцип залежності їх від середніх граничних витрат молокозаводу на зменшення забруднення. Доцільним вважаємо й зміну напрямку надходження екологічних податків, тобто спрямування їх не до бюджету, а на рахунки позабюджетних екологічних фондів, що, у свою чергу, сприятиме компенсації дефіциту бюджетного фінансування природоохоронних заходів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що молокопереробні підприємства, які дотримуються відповідних стандартів з приводу забруднення довкілля та регулярно сплачують екологічні платежі за викиди (скиди), беззаперечно мають імідж екологічно орієнтованих підприємств. Це дає їм можливість мати більш стійкі позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках та активізувати залучення інвестицій у виробництво екологічно чистої та безпечної молочної продукції. Удосконалення процесу екологічного оподаткування дозволить молокопереробним підприємствам: по-перше, з відносною легкістю отримати пільги при оформленні майбутніх довгострокових кредитів, які є необхідною умовою модернізації виробництва будь-якого підприємства та впровадження ресурсозберігаючих екологічно безпечних та економічно ефективних технологій, розширити ринки збуту їх продукції; по-друге, підвищити рівень конкурентоспроможності як виробле-

ної продукції, так і іміджу підприємства за рахунок зменшення витрат на виробництво молока та молочної продукції в умовах сталого розвитку.

Підвищення ефективності екологічного оподаткування на молокопереробних підприємствах потребує також детального розгляду досвіду розвинених країн, зокрема для визначення закономірностей та особливостей дії тієї чи іншої складової екологічного податку та можливості застосування даного досвіду в Україні. Зауважимо, що подальші наші дослідження будуть базуватися на поглибленому розвитку отриманих наукових результатів, зокрема на аналізі еколого-економічної діяльності молокопереробних підприємств, дослідженні ефективності застосування основних важелів еколого-економічного регулювання та обґрунтуванні пропозицій щодо шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної молочної продукції в умовах сталого розвитку.

Література:

1. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський / В. Базилевич, Д. Вальтер, Хартманн В. та ін.; наук. ред.: В. Базилевич, Д. Вальтер. — К.: Знання, 2010. — 518 с.
2. Данилишин Б., Веклич О. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку // Економіка України. — № 7. — 2008. — С. 13—23.
3. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Купалова Г.І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Військово-спеціальні науки / за заг. ред. к.ф.н. В.В. Балабіна. — Випуск 26. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. — С. 35—39.
5. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 639 с.
6. Податковий кодекс України / Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Саблук П.Т. Ефективність корпоративного управління: інституційний аспект // Вісник аграрної науки. — 2004. — № 6. — С. 54—56.
8. Сагайдак Ю.А., Харченко Т.Б. Проблемы и перспективы развития экологического рынка в Украине / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. — Вип. 142. — К., 2012. — С. 32—36.
9. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: в 2 т. — М.: Прогресс, 1985.
10. Speck S. Environmental Taxes in an Enlarged Europe. Analyses and Database of Environmental Taxes and Charges in Central and Eastern Europe. — Szentendre; REC, 2001.
11. Christoph Knill. Europäische Umweltpolitik. Steuerungsprobleme und Regulierungsmuster im Mehrebenensystem. — GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, 2008. — 240 p.
12. Офіційний сайт "Данон Україна" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://danone.ua/ua/social-responsibility/>

Стаття надійшла до редакції 24.12.2012 р.